

REFERENCES

1. Vorontsova, M. V. (2009). *Sim'yi «hrupy ryzyku»: problemy, shlyakhy rishennya*. [Family of «risk groups»: problems, solutions]. Moscow.

2. Gritsay, A. G. (2009). *Sim'yi «hrupy ryzyku»: v strukturi typolohiyi neblahopoluchnykh simey*. [Families of the «risk group»: in the structure of the topology of dysfunctional families]. Moscow.

3. Zubkova, T. S. (2004). *Organizatsiya i sodержaniye raboty po sotsial'noy zashchite zhenshchin, detey i sem'i*. [Organization and content of work on social protection of women, children and families]. Moscow.

4. Ivantsova, A. O. (2000). *Pro robotu z problemnyuyu sim'yamy*. [About working with problem families]. Moscow.

5. *Metodika i tekhnologiya raboty sotsial'nogo pedagoga. (2002)*. Methodology and Technology of the Work of a Social Pedagogue]. Moscow.

6. Prokhorova, O. G. (2014). *Sem'yevedeniye teoriya i praktika*. [Semi-domination theory and practice]. Moscow.

7. *Rol' bat'ka v sotsializatsiyi ditey. (2004)*. [The role of father in the socialization of children]. SPb.

8. *Feminologiya. Sem'yevedeniye. (2007)*. [Feminology. Family business]. Moscow.

9. Kholostova, E. I. (2012). *Sotsial'naya rabota*. [Social work]. Moscow.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПІДВАЛЬНА Юлія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент, кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові інтереси: здійснення соціальної підтримки сім'ям «групи ризику, та забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу та патронажу, соціальної профілактики і реабілітації, соціальної та психологічної адаптації.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PIDVALNA Julia Vasilivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Social Pedagogy and Social Work of the Uman State Pedagogical University Named after Pavlo Tychyna.

Circle of scientific interests: Implementation of social support to families of risk groups, and provision of social services, social support and patronage, social prophylaxis and rehabilitation, social and psychological adaptation.

*Дата надходження рукопису 10. 03. 2018 р.
Рецензент – д.п.н. професор Н. А. Калініченко.*

УДК 378.14:78

ПІХТАР Олена Анатоліївна -

кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету мистецтв відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»
e-mail: pihtar@i.ua

ФАХОВЕ МУЗИЧНЕ МИСЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ДИРИГЕНТІВ ХОРУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Активні процеси гуманізації вітчизняної вищої мистецької освіти, сучасний ракурс фахової підготовки майбутніх диригентів хору вимагатимуть, в свою чергу, ініціативних компетентних фахівців сфери культури та мистецтв, здатних до самостійного ціннісно-смыслового самовизначення у професійній діяльності. Звідси розвиток творчої особистості, її суб'єктивно творча позиція, якісно нове бачення сенсу власної професійної діяльності стають головними пріоритетами у фаховій підготовці студентів мистецьких вищих навчальних закладів. В період радикальних змін цільових орієнтирів освітнього процесу увага педагогів вищої мистецької освіти спрямовується на активізацію творчо-пізнавальної діяльності студентів, критичного і саморефлексивного фахового музичного

мислення як основних показників професійної компетентності майбутніх диригентів хору.

Функціональна інтеграція освітньої і практичної діяльності студентів диригентсько-хорових спеціалізацій, ефективне комунікативне мистецьке середовище дозволяють передавати інноваційний досвід в реалії освітнього процесу. Одним із основних орієнтирів сучасної європейської політики щодо розвитку вітчизняної вищої освіти вважається створення можливостей для впровадження компетентнісно орієнтованої освіти. Необхідно зазначити, що зростає значення компетентності майбутніх диригентів хору у мистецьких вищих навчальних закладах. Але у системі мистецької освіти ще подекуди простежуються тенденції недостатнього розв'язання проблем методологічного і теоретичного характеру стосовно розвитку фахового музичного

мислення студентів як ключової компетенції у структурі професійної компетентності диригента хорового колективу. Спостерігається невідповідність напрямку та характеристик фахового мислення студентів творчому характеру пізнавальних і практичних музичних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітна видова характеристика мислення виявляє можливість вилучення феномену музичного мислення, що виникає при складанні, виконанні та сприйнятті музики. Аналіз наукового фонду з проблеми формування музичного мислення дозволяє виділити такі основні її напрямки: дослідження компонентів музичного мислення з позицій інтонаційного підходу (А. Заруба, В. Радзівон, Л. Самсонідзе, Ю. Шмалько), визначення музичного сприйняття як функції музичного мислення (Б. Асаф'єв, М. Арановський, С. Раппопорт, В. Медушевський), уточнення функціональної ролі музичних здібностей у розвитку музичного мислення (І. Гринчук, В. Жданова, І. Казуніна, О. Красотіна), комплексне виховання мислення музикантів у навчальних закладах (Н. Антонець, І. Гальперін, Ю. Полянський, Г. Ципін), обумовлення специфіки музичного мислення активним самовираженням особистості (І. Казуніна, Н. Сулова), розробка педагогічних технологій формування музичного мислення майбутніх музикантів-виконавців (О. Бурська, Н. Мозгальова, А. Корженевський, В. Крицький). У сучасній музичній педагогічній теорії і практиці феномен фахового музичного мислення досліджується в різних аспектах (І. Гринчук, М. Давидов, Л. Яковенко). Сучасні педагогічні дослідження О. Олексюк, М. Олійник, О. Рябової, Т. Смирнової обумовлюють своєрідність музичного мислення активним самовираженням особистості в навчальній діяльності. Визначення ключових інтегрованих і спеціальних компетентностей особистості активно обговорюється в музично-педагогічній науці (К. Кабріль, Н. Попович, А. Растрігіна, В. Сокальська, Я. Сверлюк). Нерозв'язаною проблемою сучасної вищої мистецької освіти залишається виявлення якісних характеристик фахового музичного мислення у формуванні професійної компетентності майбутніх диригентів хору.

Мета статті - з'ясувати рівень фахового музичного мислення майбутніх диригентів хору у мистецьких вищих навчальних закладах, його значення у формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців, визначити доцільність впровадження організаційно-педагогічних умов активізації музичного мислення студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівень фахового музичного мислення майбутніх диригентів хору як творчо-пізнавальної діяльності, яка спрямована на усвідомлення художнього смислу образів мистецтва та їх відтворення в різних видах музичної діяльності, відзначається професійно значущими характеристиками – продуктивністю, самостійністю, образною оригінальністю, асоціативністю, інтелектуально-емоційною активністю, гнучкістю, конструктивністю, глибиною, швидкістю, критичністю, діалогічністю, сформованістю понятійно-термінологічного тезауруса. Ефективність формування фахового музичного мислення хормейстерів перебуває в прямій залежності від розвиненості особистісних якостей студентів (артистизм, творча активність, емоційна чутливість до музики, організованість, емпатія, рефлексія, кмітливість, ініціативність, художня компетентність, комунікативність, самокритичність, креативність) і характеристик їхнього музичного мислення [2]. Володіння розвиненим фаховим музичним мисленням, наявність професійного інтелекту є основними показниками сформованості професійної компетентності хорових диригентів,

Однією з особливостей вищої мистецької освіти, на думку Я. Сверлюка, є зростання значення такої характерної ознаки ключових професійних компетентностей як інтелектоємності, тобто наявності професійного інтелекту та активізації фахового музичного мислення у майбутніх музикантів [8]. Як зазначає А. Растрігіна, «комплекс фахових компетенцій, що отримується студентом в процесі вивчення хорового диригування, забезпечує якість його професійної підготовленості й складає основу професіоналізму» [6, с. 11]. Фахове музичне мислення як ключова компетентність у фаховій підготовці майбутніх диригентів хору потребує таких шляхів формування: 1) розвиток операційної сфери музичного мислення шляхом активізації таких операцій, як аналіз та синтез музичного матеріалу, формування здатності до диференціювання та інтеграції елементів музично-образної структури, зіставлення й класифікації музичних явищ; 2) розвиток комплексного уміння вибудовувати стратегію і визначати тактику розв'язування музичних задач у різних педагогічних ситуаціях; 3) навчання «саногенному» мисленню студентів-хормейстерів з метою самопізнання і саморегулювання власних емоцій для енергійності творчої музичної діяльності.

Так, використання спеціальної системи

мислительних задач впродовж навчання забезпечує суб'єктивне сприйняття музичного матеріалу кожним студентом. Розв'язування задач пов'язане з уміннями аналізувати проблемну ситуацію, виділяти музичну задачу, висувати гіпотезу щодо її вирішення, проектувати зміст, форми та методи музичної діяльності, а виконання їх вимагає певного рівня музично-пізнавальної самостійності студентів. Вищий рівень музичного мислення студентів в процесі розв'язування музичних задач визначався здатністю виділяти й аналізувати мислительні музичні задачі, усвідомлювати та приймати їх, уміннями самостійно встановлювати основні суперечності задачі, максимально виявляти творчу ініціативу, комбінувати і варіювати розв'язки, коригувати результати.

На індивідуальних заняттях ми пропонували студентам комплекс пізнавальних і розвиваючих музичних задач. Студенти виконували такі завдання як-от: відповісти на запитання стосовно ситуації, обрати правильне рішення, запропонувати свій варіант, накреслити план, побудувати стратегію і визначити тактику розв'язання задачі, самостійно сформулювати проблему у даній ситуації, дати її психолого-педагогічну характеристику, здійснити самоконструювання і контроль проблемної ситуації. Студенти, розв'язуючи мислительні задачі, вчилися аналізувати, порівнювати, зіставляти, класифікувати, узагальнювати, що потрібно для опанування музичного матеріалу, для осмислення хорових творів у процесі сприйняття і виконання.

Як відомо, рівень музичного мислення визначається ступенем інтелектуалізації емоційного змісту музичних творів, тому наявність у студентів розвинутого вихідного інтелектуального капіталу, музичного термінологічного тезаурусу [3] необхідні для створення і обґрунтування власної художньої інтерпретації хорового твору. Найбільш актуальною методикою емоційної саморегуляції особистісного та інтелектуального розвитку музикантів, психологічної підготовки студентів до концертного виступу ми вважаємо методику навчання «саногенному» мисленню (за О. Савостяновим).

Саногенне мислення сприяє набуттю в студентів професійної компетентності у вирішенні музичних завдань, тому що містить уміння спрямовувати волю і рефлексію на досягнення поставлених цілей, на організацію ефективної самостійної роботи. Саногенне мислення є важливим компонентом інтелекту людини, а володіння саногенним мисленням може позитивно впливати та енергетизувати творчу музичну діяльність майбутніх фахівців,

тому що спрямоване на виявлення причин негативної ідентифікації та негативного світосприйняття.

Сутність методики навчання саногенному мисленню полягає в пізнанні емоцій, тобто в осягненні операцій мислення, за допомогою яких народжується емоція, в закріпленні навичок інтроспекції (самопостереження) з метою десенсибілізації шкідливої дії негативних емоцій. При навчанні саногенному мисленню за методом настанови програмуються позитивні образи і почуття, студенти навчаються керувати пристрастями і негативним емоційним станом, емоційна реакція стає більш розумною, студенти зосереджуються на завданнях художньої інтерпретації, емоційно захоплюються художнім образом, продуктивність занять зростає. Формування складових саногенного мислення обумовлює як культуру музичного мислення, так і здатність до гнучкого саморегулювання мислення, яка включає контроль за своїми емоційними реакціями, їхнім усвідомленням, регулюванням, заміну негативних емоцій позитивними. Студенти в процесі навчання набувають вміння володіти своїми емоціями, а також уміння емоційно планувати підготовку до концертного виступу, керувати увагою публіки, встановлювати «зворотний зв'язок» в процесі репетицій.

Ми проводили групові заняття в умовах особистісно орієнтованого навчання [9], тематичні і дидактичні частини яких містили інтроспективні та пояснювально-інформаційні методи. Тренінги, заняття з навчання саногенному мисленню дали змогу розвивати в студентів гнучку саморегуляцію фахового музичного мислення, вольові якості хормейстера, створювати позитивну емоційну атмосферу навчання.

В роботу на індивідуальних заняттях з диригування та у самостійну роботу студентів ми постійно включали різні види музично-виконавської діяльності [1]. Формуванню творчих навичок і вмінь читання з листа, транспонування, ескізного вивчення хорових творів, гри на слух сприяла проблемна постановка спеціально розроблених творчих завдань, використання проблемно-пошукових методів, які активізують музичне мислення студентів, збільшують ініціативність, творчо-пізнавальну самостійність [4]. Зазначені види практичної діяльності виявляють розвиненість музично-мислительного процесу. Самостійно набуті прийоми виконання, розкриття художньої ідеї за допомогою мислительних операцій аналізу, порівняння й узагальнення, оригінальність тлумачення художніх образів, віднаходження нетрадиційних шляхів вирішення проблемних завдань були показниками досить високого рівня музичного

мислення у студентів. Творчо мислити студентам допомагала, наприклад, запропонована методика О. Олексюк [5] щодо залучення аналогій з інших видів мистецтв. Використання художньо-живописних або літературних аналогій сприяло художньому сприйняттю хорових творів, емоційній виразності художніх образів, розвитку асоціативних зв'язків та уявлень.

Під час тренінгів ми акцентували увагу на формуванні процесуальних характеристик, логічних операцій музичного мислення студентів, на розвитку інтелектуальної активності, на активізації творчої позиції. Під час викладання хорових дисциплін було використано такі форми і методи навчання, як дискусії, рольові ігри, диспути, відеопрактикум, створено проблемні ситуації, які активізували музичне мислення майбутніх диригентів; вони сприяли розвитку мистецького тезаурусу, музично-слухових уявлень, створенню оригінальної художньої інтерпретації хорового твору, стимулювали творчу самореалізацію студентів [7]. Запропоновані теми «Діалог сенсів у контексті хорового твору», «Синтез музичних мислень в інтерпретації», «Діалектична картина світу крізь призму форми кантати», «Образна сфера – контраст або спільність?» включали студентів у пошук розв'язання проблемності, активізували процеси музичного мислення. Студенти опановували різні види аналізу музичних творів: цілісний; структурно-смысловий; виконавський; педагогічний; «діахронічний» (асоціативний) – зіставлення музичного твору з іншими видами мистецтва; естетичний [5].

Одним з активних методів формування музичного мислення студентів ми вважаємо відеопрактикум, який цілеспрямовано активізує їхню музично-пізнавальну діяльність, сприяє розвитку всіх компонентів музичного мислення. Заняття з використанням методу відеопрактикуму полягають у тому, що студенти при перегляді записаних на відео відкритих занять, концертів, репетицій хору, під час практичних занять опановували комплекс інтегрованих та фахових компетенцій, пов'язаних із засвоєнням диригентсько-хорових навичок та умінь, набуттям особистісних якостей та індивідуальних характеристик мислення. Методи групових дискусій, мозкового штурму, обов'язкові на таких заняттях, ми застосовували у формі аналізу конкретних ситуацій, які студенти бачили на відео або використовували в процесі наскрізної практики. Під час таких дискусій активізуються мислительні процеси, розкривається творчий потенціал студентів, стимулюється інтерес до навчання, формується

професійна компетентність майбутніх хормейстерів.

Нами виявлено необхідність впровадження певних педагогічних умов у процес фахової підготовки хорових диригентів. Це: 1) створення позитивної емоційної атмосфери навчання для стимулювання творчо-пізнавальної активності студентів; 2) забезпечення рівноправного діалогічного спілкування; 3) міжпредметна інтеграція знань у системі фахової підготовки диригентів хору у мистецьких вищих навчальних закладах; 4) акцентування на творчій самореалізації студентів в освітньому процесі; 5) варіативність особистісно орієнтованих педагогічних ситуацій. Впровадження запропонованих педагогічних умов сприятиме: а) активізації самопізнання студентами особливостей процесів та операцій музичного мислення; б) розумінню і стимуляції власних музичних інтересів, нахилів, прагнень, особистісних якостей; в) розвитку фахового музичного мислення як ключової компетенції у формуванні професійної компетентності студентів у мистецьких вищих навчальних закладах.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, впровадження методів розв'язання музичних задач, розвитку мислительних операцій, навчання «саногенному» мисленню, відеопрактикуму за допомогою компетентісного підходу, педагогічних умов та методів особистісно орієнтованого навчання сприяло оптимізації процесу становлення умінь самостійного осмислення та художньої інтерпретації музичних творів, розвитку творчо-пізнавальної самостійності, формуванню професійної компетентності, індивідуальних характеристик і типів фахового музичного мислення майбутніх диригентів хору. Питання активізації фахового музичного мислення як ключової компетенції у фаховій підготовці майбутніх диригентів хору у мистецьких вищих навчальних закладах набувають важливого значення та складають основу професійної компетентності студентів. Подальшої розробки вимагають питання розвитку інтелектуальної культури майбутніх музикантів-інструменталістів у мистецьких вищих навчальних закладах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бурська О. Феномен музично-виконавського мислення та особливості його формування у процесі навчально-репетиційної діяльності студентів / О. Бурська // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 8. – Вінниця: «Гіпаніс», 2003. – С. 121–125.

2. Гринчук І. Проблеми музичного мислення: теорія і методика розвитку. Діалектика музичного логосу та ейдосу: навч.-метод. посібник / І. Гринчук, О. Бурська. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 224 с.

3. Давидов М. Аспекти фахового мислення музиканта-виконавця / М. Давидов // Актуальні питання гуманітарних наук. – Вип. 7. – 2013. – С. 93–118.

4. Мозгальова Н. Г. Особливості музичного мислення майбутнього вчителя музики / Н. Г. Мозгальова // Наука і сучасність: зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. – К.: Лагос, 2001. – ТХХ VIII. – С. 50–56.

5. Олексюк О. М., Ткач М. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості: сфера музичного мистецтва: навч. посібник / О. М. Олексюк, М. М. Ткач. – К.: Знання України, 2004. – 264 с.

6. Растригіна А. Формування фахових компетенцій у класі хорового диригування як основа професіоналізму майбутнього педагога-музиканта / А. Растригіна // Молодь і ринок. – № 10 (93), 2012. – С. 11–14.

7. Рябова О. Музично-слухові уявлення як операнди музичного мислення особистості / О. Рябова // Естетика і етика педагогічної дії. – 2016. – Вип. 13. – С. 60–68.

8. Сверлюк Я. В. Компетентнісний підхід як динамічне процесуальне явище в диригентсько-оркестровій освіті / Я. В. Сверлюк // Духовність особистості в системі мистецької освіти: зб. пр. наук. шк. д-ра пед. наук, проф. О. М. Олексюк / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. – К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. – С. 35–42.

9. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

REFERENCES

1. Burska, O. (2003). *Fenomen of muzychno-vykonavskoho myslennia ta osoblyvosti yoho formuvannia u protsesi navchalno-repetytsiinoi dialnosti studentiv*. [A phenomenon of musical-performing thinking and the peculiarities of its formation in the process of training-rehearsal students' activity]. Vynnytza.

2. Hrynchuk, I. (2008). *Problemy muzychnoho myslennia: teoriia i metodyka rozvytku. Dialektyka muzychnoho lohosu ta eidosu: navchalno-metodychnyi posibnyk*. [Problems of musical thinking: theory and methods of development. Dialectics of musical logos and eidos: educational methodical manual]. Ternopil.

3. Davydov, M. (2013). *Aspekty fakhovoho myslennia muzykanta-vykonavtsia*. [Aspects of musician-performer professional thinking]. Kyiv.

4. Mozghaliova, H. H. (2001). *Osoblyvosti muzychnoho myslennia maibutnioho vchytelia muzyky*. [Features of the future music teacher's musical thinking]. Kyiv.

5. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M. (2004). *Pedagogika dukhovnoho potentsialu osobystosti: sfera muzychnoho mystetstva: navchalnyi posibnyk*. [Pedagogy of personality's spiritual potential of personality: sphere of musical art: educational methodical manual]. Kyiv.

6. Rastryhina, A. (2012). *Formuvannia fakhovykh kompetentsii u klasi khorovoho dyryhuvannia yak osnova professionalizmu maibutnioho pedahohamuzykanta*. [Formation of professional competences in a class of choral conducting as the basis of the future teacher-musician professionalism]. Droghobych.

7. Riabova, O. (2016). *Muzychno-slukhovi uivlennia yak operandy muzychnoho myslennia osobystosti*. [Musical-auditory impressions as the operands of personality musical thinking]. Kyiv.

8. Sverliuk, Ia. B. (2015). *Kompetentnisnyi pidkhid yak dynamichne protsesualne yavyshe v dyryhentsko-orkestrovii osviti*. [Competency approach as a dynamic procedural phenomenon in the conducting-orchestral education]. Kyiv.

9. Khutorskoi, A. B. (2003). *Kliuchevye kompetentsii kak component lichnostno orientirovannoi paradigmy obrazovaniia*. [Key competencies as a component of the person-oriented educational paradigm]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ПІХТАР Олена Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету мистецтв відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв».

Наукові інтереси: музична педагогіка, формування музичного мислення студентів мистецьких вищих навчальних закладів, методика викладання хорового диригування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

PIKHTAR Olena Anatoliivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, a Dean of the Faculty of Arts of the Separate Division of Mykolaiv branch of Kyiv National University of Culture and Arts.

Circle of scientific interests: musical pedagogy, formation of musical thinking of students of the art higher educational institutions, methodology of choral conducting teaching..

Дата надходження рукопису 10.03.2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор Т. Б. Стратан- Артишкова.